

УДК 331.2:331.5.021

Канарська Ю.О.¹

¹ студ. Хмельницького університету управління та права ім. Леоніда Юзькова

ВПЛИВ ТІНЬОВИХ ВИПЛАТ НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА РИНОК ПРАЦІ

Тіньові виплати, або приховані грошові розрахунки між роботодавцем і працівником поза офіційним обліком, залишаються однією з найскладніших проблем сучасної економіки. Їхнє існування підриває стабільність фінансової системи, зменшує обсяг податкових надходжень та створює нерівні умови конкуренції між суб'єктами господарювання. В умовах зростаючих соціально-економічних викликів ця проблема набуває особливої актуальності, адже від рівня прозорості ринку праці безпосередньо залежить наповнення бюджету, фінансування пенсійної та соціальної сфер, а також загальний інвестиційний клімат країни.

Мета дослідження полягає у виявленні основних причин поширення тіньових виплат та оцінці їхнього впливу на макроекономічні показники. Усвідомлення масштабів і наслідків цього явища є важливим кроком для розробки ефективних інструментів державної політики, спрямованих на детінізацію доходів та формування справедливих правил гри на ринку праці.

Тіньові виплати – це сегмент економічної діяльності, що навмисно залишається поза офіційною податковою та бухгалтерською звітністю. Їхня мета – уникнення сплати обов'язкових податків або зменшення витрат на оплату праці [1]. Найчастіше це проявляється у вигляді виплат «у конвертах», неофіційних премій або укладання фіктивних цивільно-правових договорів, коли реальні трудові відносини приховуються [2]. Такі практики характерні як для малого бізнесу, так і для окремих великих компаній, що свідчить про їхню стійкість у різних секторах економіки.

Дослідження показують, що причини збереження тіньових схем комплексні. Серед економічних факторів провідними залишаються високе податкове навантаження на фонд оплати праці та значні соціальні внески, які зменшують зацікавленість роботодавців у повній легалізації доходів [3]. Соціальний аспект не менш вагомий: у суспільстві тривалий час сформувалося толерантне ставлення до неофіційних розрахунків, а рівень довіри до державних інституцій і системи соціального страхування залишається низьким. У поєднанні з воєнною та економічною нестабільністю це створює сприятливий ґрунт для поширення прихованих виплат [4].

За даними Міністерства економіки, у 2022–2023 роках обсяги тіньової економіки в Україні оцінювалися на рівні близько 20–30 % від офіційного ВВП [1]. Найбільші масштаби спостерігаються в будівництві, аграрному секторі та сфері послуг, де контроль за трудовими відносинами

ускладнений сезонністю робіт і значною кількістю короткострокових контрактів [2]. В умовах воєнного стану послаблення інституційного нагляду та дефіцит бюджетних ресурсів додатково стимулюють неформальні практики [4].

Наслідки такого явища охоплюють економічну й соціальну площини. Для держави це означає недоотримання податкових надходжень, що обмежує фінансування соціальних програм, оборонних потреб та інфраструктурних проєктів [1]. Працівники, отримуючи неофіційні доходи, фактично втрачають трудові гарантії та повноцінний страховий стаж, що знижує їхню пенсійну забезпеченість [2]. Легальні підприємства опиняються в нерівних конкурентних умовах, адже змушені включати податкові платежі у собівартість продукції, тоді як нелегальні учасники ринку отримують перевагу у ціноутворенні. За оцінками Мінекономіки, у 2021 році рівень тіньової економіки в Україні становив близько 32 % від офіційного ВВП, що на 2 відсоткових пункти більше, ніж у 2020 році. При цьому, метод розрахунку «збитковості підприємств» показав значення 23 % цього обсягу. Це свідчить про те, що частина бізнесу використовує схеми, які дозволяють мінімізувати податкові зобов'язання за рахунок приховування доходів або витрат. Така ситуація обмежує інвестиційну активність та сповільнює економічне зростання [1].

Особливістю українського ринку праці є те, що тіньові виплати нерідко стають інструментом «адаптації» бізнесу до кризових умов. У короткостроковій перспективі вони дозволяють підприємствам зменшити витрати й утримати робочі місця, проте у довгостроковій перспективі це призводить до руйнування системи соціального страхування та зниження конкурентоспроможності економіки. Такий парадоксальний ефект демонструє, що боротьба з тінізацією має поєднувати не лише фіскальний контроль, а й створення сприятливого бізнес-середовища, де легальне ведення діяльності є вигіднішим, ніж неформальні практики.

Наукові дослідження свідчать, що подолання тіньових виплат вимагає поєднання економічних і адміністративних інструментів. Серед ефективних кроків називають поступове зменшення податкового навантаження на фонд оплати праці, впровадження електронних сервісів і цифрової звітності, що зменшує простір для маніпуляцій, а також розширення фінансової просвіти населення. Ефективна політика детінізації економіки потребує поєднання економічних стимулів із чітко визначеними механізмами державного регулювання. Важливе значення має стабільність правового поля, зниження регуляторного тиску на бізнес і вдосконалення податкового адміністрування.

Наукові підходи до формування державної стратегії у цій сфері підкреслюють роль інформаційної відкритості та підвищення фінансової

культури населення. Поступове впровадження електронних сервісів звітності, спрощення доступу до адміністративних послуг та розвиток системи мотивацій для роботодавців створюють передумови для детінізації ринку праці. Комплексність цих заходів дозволяє зменшити масштаби прихованих виплат і водночас підвищити конкурентоспроможність національної економіки [3].

Важливим є формування нової культури взаємодії бізнесу та держави, де чесна сплата податків стає не тягарем, а елементом соціальної відповідальності. Практика європейських країн підтверджує, що саме комбінація податкових стимулів і прозорого контролю забезпечує поступове зменшення тінізації без надмірного адміністративного тиску [4].

Проблема тіньових виплат виходить за межі суто фіскального питання. Вона є індикатором рівня довіри до державних інституцій та зрілості економічної системи. Комплексна політика, що поєднує спрощення податкових процедур, підвищення ефективності нагляду й освітні заходи, здатна забезпечити поступову легалізацію трудових відносин і зміцнити економічну безпеку держави [3].

Саме тому легалізація ринку праці має стати не одноразовою кампанією, а довготривалим процесом, де реформи й культура взаємної відповідальності підсилюють одна одну, формуючи основу для сталого економічного розвитку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Тіньова економіка. Загальні тенденції : Аналітична записка. Київ : Міністерство економіки України, 2022. URL: <https://me.gov.ua/download/74e86de5-126a-4849-94d5-7d4ea048e4b8/file.pdf> (дата звернення: 30.09.2025).
2. Бутнік-Сіверський О. Б., Петренко О. П. Тінізація економіки та інтелектуальної економіки як загроза національній безпеці країни та їх детінізація : монографія / за наук. редакцією д.е.н., проф. Бутнік-Сіверського О. Б. Київ : Інтерсервіс, 2020. 108 с.
3. Супрунова І. В. Державна політика у сфері детінізації національної економіки як структурної складової державної безпеки : монографія. Житомир : ТОВ «Видавничий дім «Бук-Друк»», 2021. 340 с.
4. Рогач Д. А. Тінізація економіки як перешкода інноваційно-інвестиційній привабливості України : кваліфікаційна бакалаврська робота. Київ : ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», 2024. 61 с.